
Un estudi exemplar sobre una figura oblidada: Francesc Pelai Briz i la literatura catalana del vuit-cents

Ramon PANYELLA I FERRERES, *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013.

Sens dubte, Francesc Pelai Briz (Barcelona 1839-1889) és un dels noms més significatius de la Renaixença però, contràriament al que sembla, la seva fortuna crítica ha estat més aviat minsa. Si bé tenim monografies dedicades als cappers del moviment (Verdaguer, Guimerà, Oller, però també sobre Pin i Soler o Monserdà), resultava del tot incomprensible que no se li hagués dedicat un estudi per part de la historiografia literària catalana. Un buit que supleix —i d'una manera brillant— el llibre de Ramon Panyella i Ferreres que comentem. De fet, el títol, *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*, ja ens assenyala els dos eixos, estretament interrelacionats, sobre els quals pivotarà. El volum es divideix en tres parts, d'extensió desigual, que actuen a manera de vasos comunicants: la primera, dedicada a la creació literària; la segona, a la militància patriòtica (Joan Sardà afirmava a *La Renaixensa*, el 1873, que Briz era el «campió del catalanisme»); la tercera, als darrers anys i a la fama pòstuma. El treball és una

adaptació i resum de la tesi doctoral que, dirigida pel doctor Manuel Jorba, Panyella va presentar a la Universitat Autònoma de Barcelona el 2008 i que va assolir la màxima qualificació; amb posterioritat va obtenir el premi d'Història Literària Manuel Milà i Fontanals de l'Institut d'Estudis Catalans el 2012 i el premi de la Crítica Serra d'Or de Recerca en Humanitats el 2013. Dos prestigiosos guardons que n'avalen la solvència.

Després d'una sumària introducció, la primera part, estructurada en diversos capítols, ressegueix la producció literària de Briz, des d'un punt de vista cronològic, amb un preàmbul dedicat als orígens familiars i als estudis inacabats de dret, comentats a partir de les memòries *Llibre de ma vida*, que romanen parcialment inèdites, però també dels expedients conservats a l'Arxiu General i Històric de la Universitat de Barcelona. Entrant en el terreny creatiu, Panyella assenyala una etapa de formació (de 1859 a 1866) en què Briz exerceix de poeta, traductor, periodista i crític, alternant l'ús de la llengua catalana amb la castellana; uns anys en què intenta fer-se un lloc a la Barcelona literària del moment. Tres fets, segons l'estudiós, marquen la trajectòria de Briz: l'impacte de la lectura i recepció de l'antologia *Los trovadors nous*, d'Antoni de Bofarull; l'amistat amb Víctor Balaguer, que el guiarà en aquests primers passos; i la restauració de la festa medieval dels Jocs Florals i la consegüent incorporació al projecte renaixencista amb l'entrada al cos d'adjunts i la participació com a poe-

ta. Panyella, a partir de la informació manejada (per exemple, el buidatge de revistes desconegudes com *El Mentor de Primera Enseñanza*) desmenteix les afirmacions de Francisco M. Tubino i altres historiadors i crítics coetanis, que assenyalaven que els inicis poètics de l'intel·lectual barceloní van ser en castellà; una llengua usada només en el camp del periodisme i en la traducció d'obres de literatura universal des del francès. Panyella emmarca la primera etapa de la poesia de Briz entre 1861 (data de publicació del recull *Ensomnis del cor*) i 1870 (quan dóna a conèixer *Flors i violes*, un aplec de composicions premiades durant la dècada), data que assenyalava la seva conversió en un dels poetes importants de la Renaixença. A l'endemig brilla amb llum pròpia *La masia dels amors* (1866), un poema narratiu de llarga redacció i deutor de *Mireio*, de Frederic Mistral. Ara bé, el recorregut per la trama ens fa evident que, si bé el model mistralià, hi és present, com s'ha dit en els escassos treballs que se li han dedicat, també s'hi detecta l'experiència vital (la geografia familiar del Camp de Tarragona). També Panyella analitza el recull de poemes *Lo brot d'acs* (1866), un extens aplec de poemes inèdits i publicats, que té com a objectiu fixar una imatge: la de Briz com el poeta de la Renaixença amb més obra editada. O bé *Les set balades* (1867), en què es fa palès el gust per la poesia tradicional. A més, durant aquesta dècada Briz participa assíduament als Jocs Florals amb la intenció de consolidar una imatge pública i comença a obtenir alguns guardons; una trajectòria que s'analitza, de

manera minuciosa, a partir de la documentació conservada, i que culminarà amb la proclamació del poeta com a Mestre en Gai Saber el 1869 en obtenir tres premis ordinaris (dues Flors naturals i una Viola d'or i argent) i que el situarà al costat dels seus admirats Joaquim Rubió i Ors, Víctor Balaguer o Josep Lluís Pons i Gallarza.

Un capítol remarcable de la primera part exposa les relacions entre Briz i la literatura provençal durant els anys seixanta, nascudes de l'admiració que sentia per Mistral, i que revelen l'interès per difondre, a través de les traduccions al català i al castellà, l'obra del prestigiós poeta de Maïano. Un gust per la literatura provençal que també es projecta sobre la figura de Josep Romanilha, l'autor més traduït per Briz, a qui apreciava per l'orientació moral que donava a la seva poesia i narrativa. L'intel·lectual barceloní, però, no es va limitar a divulgar aquests dos autors provençals sinó que va establir-hi relacions personals (la correspondència que rescata Panyella, majoritàriament inèdita, ho demostra). Unes relacions que van tenir alts i baixos i que tenen el seu punt més crític amb l'exclusió de Briz, a instàncies d'Albert de Quintana, de l'Acadèmia del Felibritge. Un tema que ja havia insinuat el magnífic assaig d'August Rafanell *La il·lusió occitana* (2006) i del qual el capítol del llibre esdevé un bon complement.

Durant la dècada dels seixanta i setanta Briz va conrear, a més de la poesia i amb èxit desigual, la narrativa, el teatre i la literatura per a infants, sempre amb la finalitat d'incorporar la llengua catalana en aquells gèneres en

què era precària o inexistent. Pel que fa al primer sabem que Briz va publicar dos reculls, *La Panolla* (1873) i *La Roja* (1876), i una novel·la, *Lo coronel d'Anjou* (1872). Dels volums de contes Panyella en ressegueix no només la història externa (edició i èxit comercial, relats apareguts en revistes...) sinó també la construcció: hi detecta l'intent poc reeixit de fusionar, amb una clara intenció moral, elements de procedència romàntica (o fulletonesca) amb d'altres presos de la tradició oral. En canvi, *Lo coronel d'Anjou* — una de les escasses obres de Briz de què tenim una edició moderna — esdevé, des de la perspectiva actual, un text més interessant: ambientat a la Guerra de Successió (moment històric propici per a les efusions catalanistes) i guanyador d'un accèssit als Jocs Florals, es tracta d'una novel·la que, tanmateix, també es resol seguint els patrons del fulletó. Quant a l'activitat teatral, plantejada novament com un acte de militància literària catalanista, i que connecta amb els gèneres típics del teatre romàntic (drames històrics i comèdies de costums), Panyella la divideix en dues etapes. La primera, de major producció, s'estén entre 1866 i 1871 i hi destaca el drama històric *Bac de Roda* (1868): construït a partir de l'episodi de la resistència dels catalans a l'exèrcit de Felip V — que també apareixerà a *Miquel Rius o la mà de Judes* (1870) — és una nova mostra del valor exemplar que tenien per a Briz fets i personatges de la història de Catalunya, cosa que implicava privilegiar el discurs efectista per sobre de la dramaturgia. La segona abasta només

un any, 1878, amb l'estrena d'un drama de costums, *La falç*, escrit en col·laboració amb Frederic Soler i emmarcat a la Guerra dels Segadors, i la publicació d'una comèdia. Altrament, Briz va ser el primer escriptor català vuitcentista a apropar-se a la literatura infantil en llengua catalana amb els aplecs *Lo llibre dels àngels* (1865) i *Lo llibre dels nois* (1871), de caràcter didàctic i moralitzant.

Com bé s'exposa, Briz va continuar conreant el gènere de la poesia al llarg dels anys setanta. Tot i ser Mestre en Gai Saber, va trametre originals als Jocs Florals amb la intenció d'obtenir el premi que li faltava, l'englantina, però també amb la idea que els Mestres havien de seguir participant en el certamen per a mantenir-ne el prestigi. Panyella documenta els textos que hi va presentar (brilla amb llum pròpia «La cançó del mestre Joan», el seu gran èxit de la dècada) i les seves vicissituds; de tota manera, no va assolir l'objectiu i es va haver de conformar amb premis menors. Dels llibres de poesia publicats, destaquen *Les venjances del rei Pere* (1872), set romanços històrics que van ser objecte de dures crítiques per la seva qualitat: públiques, la de Sardà des de les pàgines de *La Renaixensa*, i privades, una carta de Ramon Picó i Campanar a Tomàs Forteza que se'n reporta; unes acusacions de què Briz es va defensar en un inèdit «Romanç», presentat als Jocs Florals de 1876, i que Panyella treu a la llum per primera vegada. Un altre aplec interessant és *Lo llibre del cor meu* (1874), un ambiciós poemari líric de tema sentimental (els diversos es-

tats crítics que l'amor provoca al poeta) amb què l'autor intentava renovar la poesia catalana de la Restauració. *Primaveres* (1881), el darrer recull de la dècada, no deixa de ser un compendi de composicions jocfloralesques, bona part de les quals ja havien estat donades a conèixer en revistes.

Durant els darrers anys de la seva vida, Briz va dedicar-se, de manera gairebé exclusiva, al poema narratiu. A *L'Orientada* (1881), escrit entre 1878 i 1881, hi conflueixen, una vegada més, patriotisme i ambició literària: temàticament tracta un episodi clau de la història medieval de Catalunya —l'expedició catalana a Orient— i s'insereix en la tradició èpica autòctona, que arrenca de *Roudor del Llobegat*, de Joaquim Rubió i Ors. Panyella en descriu detalladament tant l'argument, l'estructura i els personatges, que evidencien la confluència entre història i ficció, com la recepció que mostra la preocupació de l'autor per saber com seria rebut el poema entre els intel·lectuals renaixencistes: l'interès a Catalunya va ser escàs (Francesc Miquel i Badia destacava, agudament, que el principal problema de l'obra es trobava no en la qualitat sinó en l'anacronisme del gènere) en contrast amb l'entusiasme que va mostrar la crítica francesa (i, en especial, Albert Savine). Pòstumament va publicar-se un altre poema narratiu, *Cap de ferro* (1889); un text que, en paraules de Panyella, «ha de ser vist com un gran romanç històric amb què l'autor pretén enllaçar amb una teòrica tradició romanesca medieval perduda (i, per tant, oblidada), és a dir, amb una èpica

genuïnament catalana» (p. 204). No en va, Briz hi exposa una trama cavalleresca i amorosa durant el regnat de Pere III construïda a la manera de la novel·la històrica romàntica amb una barreja de fets ficticis i reals en un intent, no del tot aconseguit, de connectar amb la narrativa cavalleresca medieval quan, com bé observa Panyella, els resultats s'apropen més als de la novel·la històrica vuitcentista.

La segona part del llibre porta per títol «La militància patriòtica: l'activista cultural». Com hem apuntat, en paral·lel a la seva carrera com a escriptor, Briz va desplegar una intensa activitat a favor dels ideals catalanistes i de la literatura catalana a través de la creació de publicacions periòdiques. El primer projecte de premsa políticsoliterària va ser *Calendari català*: inspirat en l'*Armaná provençau* dels felibres i publicat anualment entre 1864 i 1881, va aparèixer «amb l'objectiu de contribuir a la consolidació del moviment i donar testimoni de la vitalitat de la literatura renaixent més enllà de la festa puntual dels Jocs Florals» (p. 219). Panyella divideix la història del *Calendari* en diverses etapes, sempre a partir del nombre de col·laboradors: especial incidència tenen les edicions de 1875 (l'any de la divisió del catalanisme literari en funció de la distinta escriptura dels plurals femenins) i de 1879 (amb el relleu en la direcció que va recaure en Francesc Matheu). Igualment dóna puntual informació dels col·laboradors en base a quatre paràmetres: gènere, territori, generacions i participació. Amb bon criteri, Panyella no es limita a consignar uns

noms sinó que també comenta els textos que hi van publicar: hi destaquen figures del relleu de Marià Aguiló, Àngel Guimerà, Teodor Llorente, Francesc Matheu, Narcís Oller, Jacint Verdaguer i Josep Lluís Pons i Gallarza; l'estudiós es pregunta si el cèlebre poema «Los tarongers de Sóller» va ser donat a conèixer el 1868 al *Calendari*, un dubte que la lectura del treball *Sóller en el paisatgisme poètic mallorquí* (2001), de Xavier Vall, soluciona.

Amb el mateix sentit de servei patriòtic que el *Calendari*, Briz va crear *Lo Gay Saber*; l'estudi de la revista, cal tenir-ho present, ja comptava amb un utilíssim precedent: el volum de Maria Carme Ribé *Índexs de Lo Gay Saber* (1988). Estretament lligada als Jocs Florals (el títol ho evidencia) i de periodicitat quinzenal, la publicació presenta dues etapes: 1868-1869 i 1878-1883. Se'n ressegueix, novament, la història externa (subscripcions, tiratge, col·laboradors...) i la seva desaparició a causa del descens en el nombre de lectors arran de la competència amb revistes similars com *La Renaixensa*. L'anàlisi de Panyella posa de relleu la diversitat generacional dels redactors; la seva procedència, de tot el domini lingüístic, entre els quals destaquen els avui oblidats Antoni Careta i Vidal, Francesc Fayos i Enric Franco; i, gràcies a la correspondència exhumada, l'intent de l'editor d'aconseguir col·laboradors de qualitat. De tota manera, no es pot considerar *Lo Gay Saber* com un simple vehicle de difusió de la literatura catalana ja que va intentar incidir en el món cultural

de l'època a través d'una sèrie de propostes afins, com no podia ser d'altra manera, al moviment de la Renaixença: a tall de mostra podem recordar el conegut article de Jaume Collell «Cantem massa i parlem poc» en què s'exhortava els escriptors catalans a escriure en prosa. També Panyella ens apropa al catalanisme de la revista que té els seus fonaments en l'ús exclusiu del català i en l'anticastellanisme radical però no separatista; Briz, semblantment a altres intel·lectuals renaixencistes (Guimerà o Felip de Saleta sense anar més lluny) denunciava l'apropiació que havia fet Castella de la idea d'Espanya.

Un altre dels àmbits d'actuació catalanista de Briz va consistir en la recuperació i divulgació de la tradició folklòrica; no en va, seguint els criteris dels intel·lectuals romàntics, va cercar el que s'anomenava l'«ànima catalana». Amb aquest propòsit va publicar els cinc volums de *Cançons de la terra* (1866-1877), que comptaven amb el precedent dels treballs —molt diferents quant a la metodologia— de Milà i Fontanals. Panyella examina l'origen del projecte, els estímuls que el van provocar, els avatars editorials, la metodologia i la recollida de cançons (una anècdota significativa que es reporta és que Briz pràcticament no es va moure de Barcelona i que va delegar la recerca en un equip fidel de col·laboradors). A partir d'una seleccionada bibliografia en literatura popular, se'ns mostren els models del cançoner de Briz i que no són altres que els reculls de folklore francesos i provençals, fet que explica per què, a

més de la lletra de la cançó, s'hi inclou la melodia. Igualment se'ns descriu el contingut de cadascun dels volums —apleguen, en total, 174 cançons—, i la fidelitat o la manipulació del material folklòric (Briz es troba en un punt equidistant entre l'objectivitat de Milà i la recreació creativa d'Aguiló). Un darrer aspecte tractat és la recepció del cançoner a Catalunya (va gaudir d'un cert èxit, tot i els silencis de Milà i Fontanals i d'Aguiló) i a l'estranger (en van parlar romanistes com Paul Meyer o Gaston Paris). El món de les endevinalles també va cridar l'atenció de Briz; sobre aquest gènere popular va publicar un volum, el 1882, que va despertar un migrat interès; val a dir que, en nom de la moral catòlica, el recol·lector va esmenar alguns textos en detriment de l'interès documental i científic. Finalment, Briz també va ajudar a divulgar el folklore català estimulant vocacions com la del seu cunyat, Francesc Maspons, amb el projecte de *Lo Rondallaire*.

En el programa patrioticoliterari de Briz hi havia un espai reservat per a la divulgació dels clàssics de la poesia catalana medieval. Divulgar en el sentit estricte del terme, sense cap vocació erudita; una tasca que es concentra en l'edició de quatre llibres al llarg de la dècada dels seixanta. El primer és *Obres d'Ausiàs March* (1864), que neix d'un interès personal però que, alhora, permet recuperar l'obra del poeta valencià per als lectors vuitcentistes i que caldria relacionar amb textos coetanis com el drama *Ausiàs March* (1858), de Víctor Balaguer. Amadeu Pagès afirmava, a propòsit de l'edició,

que estava farcida d'errors i d'arbitrarietats. Els altres volums publicats són *Lo llibres de les dones* (1865), de Jaume Roig; *Lo llibres dels poetes* (1867), una antologia dels segles XIII al XVIII; i *Jardinet d'orats* (1868), un manuscrit del segle XV.

Briz, a banda dels àmbits que hem assenyalat, va donar suport a altres projectes en el marc del catalanisme literari: la preparació d'una antologia de poetes catalans vuitcentistes; l'enviament de llibres catalans a la Biblioteca de Marsella; la subscripció als primers volums de la «Biblioteca Catalana», de Marià Aguiló; o la creació d'una «Societat Bibliogràfica», destinada a l'ajut per a la publicació d'obres en llengua catalana. També paga la pena remarcar el paper de Briz a la institució dels Jocs Florals de Barcelona: Panyella repassa, a partir de la documentació conservada, la seva tasca al Cos d'Adjunts, i la presidència als Jocs de 1875 amb la polèmica que hi va haver amb els poetes mallorquins (amb el rerefons, com hem apuntat, de la defensa que feien dels plurals en -es). El darrer capítol de la segona part esquematitza els trets essencials de l'ideari catalanista de Briz, que té com a punt de partida arguments romàntics i històrics (els propis de la Renaixença): la consideració del català com a llengua nacional, la defensa de la unitat lingüística dels territoris de parla catalana i la reivindicació del dret a la llibertat de la nació catalana enfront del centralisme castellà. Un pensament catalanista que mostra, com a contrapunt, la defensa de l'ortodòxia catòlica i tradicionalista.

La tercera part de l'assaig de Panyella —i la més breu— es titula «Darrers temps, mort i fama pòstuma». És una aproximació al tram final de la vida de Briz, marcada per l'agreuiment de la malaltia nerviosa que patia, l'aïllament sofert, i la manca de reconeixement públic de què creia que era objecte. També s'hi explora el ressò que va tenir el seu traspass: se'n dona notícia de les necrològiques publicades a la premsa, que van remarcar (i reivindicar) l'activitat patriòtica per sobre de la faceta com a escriptor. D'especial interès és el text de Sardà publicat a *La Vanguardia* en què presentava les limitacions del literat barceloní (no deixava de considerar-lo un autor amb escassos valors) i que va ser durament replicat per Careta i Vidal. També es passa revista a la recepció de la figura de Briz durant les primeres dècades del segle passat (en què es valorava més la seva obra narrativa en detriment de la poètica).

El volum inclou, després de les obligades conclusions, tres apèndixs. El primer és la bibliografia exhaustiva de Briz: l'obra publicada, dispersa i inèdita; i les publicacions periòdiques en què va col·laborar. El segon indexa la seva participació als Jocs Florals, tant les poesies premiades com les que va enviar al certamen i que no van ser premiades. El tercer és una miscel·lània de documents de l'autor barceloní distribuïts temàticament; bona part són editats per primera vegada: hi trobem articles periodístics, cartes (n'hi ha d'adreçades a Aguiló i a Pons i Gallarza, entre d'altres intel·lectuals renaixencistes), esborranys (el del po-

ema «Jonàs») o textos de creació (l'al·ludit «Romanç» en què es defensava de les crítiques de què era objecte la seva obra). Les fonts documentals i la premsa periòdica consultada, una bibliografia sobre Briz i sobre el període, i el tan necessari i útil índex de noms, tanquen el volum.

No voldria acabar aquest comentari sense assenyalar l'oportunitat d'aquest excel·lent treball de Ramon Panyella, fet amb honradesa, rigor científic i exhaustivitat. El discurs interpretatiu permet endinsar-nos en l'obra d'un autor com Briz, imprescindible per a entendre les línies mestres amb què es va anar desvetllant la cultura —i la literatura— catalanes durant la segona meitat del segle XIX. Per tot plegat, no hi ha dubte que *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic* aporta un cabal d'informació nova i, al mateix temps, d'un gran interès (recuperació i reivindicació d'una figura pràcticament oblidada; acurades lectures de textos poètics, narratius, teatrals i assagístics que, sovint, han despertat escassa atenció per part de la crítica; estudis sobre revistes que esdevenen autèntiques monografies...) i el converteixen, des d'ara, en una eina de consulta obligada per al coneixement del període analitzat.

Josep CAMPS I ARBÓS
(Universitat Oberta de Catalunya)